

SZAKMAI PEDAGÓGUSKÉPZÉS

DOI: 10.17165/TP.2015.1-2.29

PATYI GÁBOR

Tanárképzés, szakmai tanárképzés a 19. század második felében

Napjainkban hazánkban a szabályzását és intézményrendszerét tekintve elválik egymástól a közismereti és a szakmai tanárképzés. Az előadásban eme történeti tradíció kezdeteit, a közismereti és szakmai tanárképzés elkülönülését vizsgáljuk. A 19. század középső harmadának meghatározó magyar oktatáspolitikusa, Báró Eötvös József kultuszminiszter a dualista kor kezdetén önálló tanárképző intézeteket létesített, a közismereti tanárképzés számára a pesti egyetemen, illetve a szakmai tanárképzés számára a Műegyetem kötelékében. Utódja a miniszteri székben, Trefort Ágoston azonban 1873 nyarán egyesítette a két intézményt, és a pesti egyetem bölcsészkarával kapcsolta össze. Átmenetileg megszűnt a kétféle tanárképzés intézményi elkülönülése. 1898-ban alapították az Állami Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézetet. Ismét önálló intézményt kapott a szakmai tanárképzés.

Hazánkban a középiskolai közismereti és a szakmai tanárképzésnek közös történeti gyökerei vannak, melyek a 19. század közepére nyúlnak vissza. 1849 után a gimnáziumi és reáliskolai (szakmai) tanárok képzése azonos intézményi keretek között és közös képesítési követelmények szerint zajlott. Hamar megindult azonban a két tanárképzési rendszer intézményi és tartalmi elkülönülése, mely tendencia a dualizmus korának kezdetén abban is kifejezésre jutott, hogy Báró Eötvös József kultuszminiszter külön tanárképző intézeteket alapított a pesti egyetem, illetve a Műegyetem kötelékeiben. Hamarosan azonban egyesítették a két tanárképződét, s így a kétfajta tanárképzés is egységesült, majd a századfordulón ismét elkülönült. Tanulmányunkban a kétfajta tanárképzés viszonyát, az elkülönülés - közelítés váltakozó tendenciáit vizsgáljuk a 19. század második felében.

1. Gimnáziumi és reáltanodai tanárok képzése az önkényuralom korában

Hazánkban a 19. század közepén az akkor egyetlen tudományegyetemként működő pesti egyetem és a tanárképzés reformjára az 1848-as forradalmi események kínáltak lehetőséget. A reformkísérletekből azonban a szabadságharc kitörése és elbukása miatt nem váltak megvalósult reformok (Szögi 1994). Átfogó egyetemi reformtervezetnek tekinthető „A magyar egyetem alapszabályai” címen, 1848 nyarán nyomtatásban is megjelent

dokumentum, melynek szerzőségét a kutatók Eötvös Józsefnek tulajdonítják (Szögi 2003). A szövegben található számos előremutató vonás említésétől eltekintve most csak azt emeljük ki, hogy ez a dokumentum tett említést először hazánkban „tanárképezdéről”. Eötvös a bölcsészkart két „szakra” (humán–reál tagozatra) szándékozott felosztani, és mindkét tagozat mellé egy-egy tanárképezdét szeretett volna létesíteni. A 241. paragrafus szerint: „*a tudós közép- és polgártanodák leendő tanárainak kiképzésére külön philologico-historiai s mér- és természettani képezdek fognak az egyetem bölcsészkhara mellett felállítatni*” (Kardos 2000, 66). Az alapszabály-tervezet meghatározta továbbá a képezdek felvehető hallgatóinak számát (felének szállást, ösztöndíjat biztosítva), a felvételüket, az intézmények vezetését és a három évre kiterjedő tanulmányok tartalmát is (Ladányi 2008).

A szabadságharc leverését követően került sor átfogó, a Habsburg Monarchia összes tartományára, illetve a köz- és felsőoktatásra egyaránt kiterjedő oktatásügyi reformok bevezetésére, melyek a pesti egyetemet, így a tanárképzést is érintették (Szögi 1994). A hazánkban is bevezetett felsőoktatási reformot Poroszországban a század elején eszközölt, és Wilhelm von Humboldt nevével összefonódott újítások ihlették. Az egyetemek alapvető feladata ott a tudományos kutatás és a tudósképzés lett. A legjelentősebb újítás talán a tanítás és tanulás korlátlan szabadságának biztosítása volt. Az egyetemi karok közül jelentőségét tekintve ezután a filozófiai kar emelkedett ki. A reformelképzelések az újonnan alapított berlini egyetem szervezetében és működésében öltöttek először konkrét formát (Müller 1990). A német egyetemi modellben a filozófiai karok váltak a tanárképzés meghatározó közegeivé. Korábbi, magasabb tanulmányokra előkészítő funkciójukat elveszítették, és a tudósképzés mellett a középiskolai tanárképzés vált fő feladatukká (Németh 2005). A tanítás és tanulás szabadságának elve, illetve a tudósképzés és a tanárképzés közötti feszültség azonban nehezzé tette a tanárképzés feladatának ellátását.

A pesti egyetem bölcsészkhara az 1850/1851. tanévtől vált a többi karral egyenrangúvá, akkor emelkedett a tanulmányok ideje is három évre. A megújult kar ezt követően a tudósképzés és a tanárképzés kettős feladatát látta el. Kezdetben azonban csak csekély számú hallgató készült tanári pályára, mivel a pesti egyetem hallgatói a birodalom más egyetemein működő tanárvizsgáló bizottságok előtt kényszerültek a képesítő vizsgát letenni. 1862-ben állítottak fel Pesten is tanárvizsgáló bizottságot, majd 1863-ban külön reáliskolai tanárvizsgáló bizottság is létesült. A tanárképzés ügyét szolgálták a bölcsészkar kebelében az 1852/1853. tanévben felállított szemináriumok is (Németh 2005).

1846 nyarán nyitotta meg a kapuit a József Ipartanoda. A vágyott műegyetem helyett azonban csak egy középfokú „szorgalmatossági iskola” létesült, mezőgazdasági, műtani és

kereskedelmi tagozattal (Orosz 2003). 1856-ban alakították át az ipartanodát felsőfokú intézménnyé, neve ezután József Politechnikum volt. Szervezete ekkor még nem tagolódott szakosztályokra (fakultásokra), mégis a mérnökökön kívül mezőgazdasági és kereskedelmi szakembereket is képeztek (Orosz 2003).

1850 után a gimnáziumi és reáltanodai (szakmai) tanárképzés egyaránt a pesti egyetem bölcsészkarán indult meg, azonban már a kezdetektől a reáltanodai tanárképzés egy része a későbbi József Műegyetem elődintézményeiben folyt. Az 1863-ban létrejött reáltanodai tanárvizsgáló bizottság elnöke a Politechnikum igazgatója, Sztoczek József professzor lett. A reáltanodai képesítő vizsgára jelentkezőknek három év Politechnikumban folytatott tanulmányt is igazolni kellett.

2. Eötvös József kísérlete a közismereti és szakmai tanárképzés radikális elkülönítésére: tanárképezdek alapítása a dualista korszak kezdetén

A kiegyezést követően nyílt meg az út a korszerű hazai felsőoktatási rendszer és tanárképzés kiépítése előtt. Báró Eötvös József kultuszminiszter a népoktatás ügyének rendezését követően megkezdte a felsőoktatás és a tanárképzés megreformálását is. A miniszter 1870. április 7-én egyszerre nyújtott be a képviselőházhoz három felsőoktatási törvényjavaslatot (a pesti egyetem, a József Műegyetem újjászervezése és a kolozsvári egyetem felállítása tárgyában) (Felkai 1979). Nem várta meg a törvényjavaslatok vitáját és ratifikálását, régi tervét megvalósítva már 1870. május 3-án kiadta a pesti egyetemhez tartozó tanárképezde szabályzatát (Ladányi 2008).

Az első paragrafus meghatározza az intézmény célját: „*a pesti m. kir. tudomány-egyetem bölcsészeti kara mellett tanárképezde állittatik fel, melynek célja azon egyetemi tanulókat s egyéb tanárjelölteket, kik középtanodai tanárságra készülnek, a szükségelt előismeretek igazolása után, választott szaktanulmányokban, s annak módszertani kezelésében alaposan kiképezni, s őket tudományos öntevékenységre ösztönözve arra képesíteni, hogy tanári hivatásuknak mind tudományos készségük, mind a tudománynak módszertanilag helyes kezelése által minél tökéletesebben megfelelhessenek*” (Kiss 1988, 11). A szabályzat értelmében a tanárképezdet öt szakosztályra osztották (ó-classicai, történelmi-földrajzi, mennyiség- és természettani, természetrajzi és nevelés- és oktatástani). A képezde élére igazgató került, a szakosztályok vezetésével egyetemi professzorokat bíztak meg. A szabályzat lehetővé tette középiskolai tanárok alkalmazását is: „*...főképp ott, a hol – mint*

például – a paedagógiai szakosztályban az egyes tanulmányok módszertani kezelésére nézve gyakorlati ismeretek is szükségeltetnek” (Kiss 1988, 11). A tanárképezde tagsága rendes és rendkívüli hallgatókra oszlott, a rendes tagok számát a szabályzat 30 főben maximalizálta. A rendes tagokat kötelezték a részvételre a képezde gyakorlatain, és az egyetemi előadásokat legalább heti 15 órában látogatni. A rendelet szabályozta az egyes szakosztályokhoz tartozó gyakorlatok tananyagát is. A nevelés-oktatási szakosztályban a hallgatók az általános oktatástanra, a szakmódszertanra és a neveléstörténetre vonatkozó elméleti oktatásban részesültek, és gyakorlati feladatként minden félévben egy-egy írásbeli dolgozatot kellett készíteniük. A záróév első félévében a szabályzat egy pest-budai iskolában hospitálást, a második félévben pedig gyakorlótanítást írt elő (Ladányi 2008).

A tanárképezde működését ténylegesen 1870 decemberében kezdte meg, de csak négy szakosztállal, az ötödik (pedagógiai) szakosztály felállítását elhalasztották, hiszen előbb a többi szakosztály gyakorlatait kellett a hallgatóknak látogatni, abszolválni. 1871 őszén, amikor napirendre került a nevelés-oktatástani szakosztály létrehozása, Lubrich Ágoston és Kármán Mór között vita alakult ki a pedagógiai szakosztály jellegéről, illetve általában a tanárképzésről, a tanárképző intézet szerepéről (Ladányi 2008). Tanulmányunk szűkös keretei között nem térhetünk ki a vita részletes elemzésére, csak arra utalhatunk, hogy a politikai döntéshozók Kármán elképzelései mellett tették le a voksukat. Pauler Tivadar kultuszminiszter 1872 tavaszán a Kármán féle koncepció jegyében adta ki a pedagógiai szakosztály és a vele kapcsolatos gyakorló iskola alapelveit (Kiss 1988).

Mint fentebb említettük, Eötvös József 1870. április 7-én nyújtott be a képviselőházhoz a műegyetem újjászervezése tárgyában fogalmazott törvényjavaslatot. A javaslatból nem vált ratifikált törvény (a műegyetem új szervezete 1871 nyarán királyi rendelet formájában lépett életbe), tanulmányunk témája szempontjából mégis nagyon fontos a törvényjavaslat, mert annak paragrafusaiból, és annak Eötvös általi „megokolásából” kirajzolódik a nagyformátumú miniszter reáltanodai (szakmai) tanárképzésre vonatkozó koncepciója.

A tervezet első paragrafusa értelmében a létesítendő műegyetemet öt szakosztályra kell osztani, melyek a következők: mérnöki, építészeti, gépészmérnöki, vegyészi és bölcsészeti s általános műtani. A paragrafus meghatározza a bölcsészeti szakosztály célját, feladatát is: ott a bölcsészeti és közgazdasági tudományok mellett „...különösen azon tudományok adatnak elő, melyek a reál-, ipar-, és kereskedelmi iskolákba készülők szaktanárok...kiképzésére szükségesek” (Zelovich 1922, 136). Ugyanitt olvasható, hogy a bölcsészeti s általános műtani szakosztályhoz kapcsolva, a fentebb említett szaktanári pályákra készülők részére tanárképezde állítatik.

A törvényjavaslat „megokolásában” (indoklás) olvashatjuk, hogy Eötvös Józsefet a szakosztályra bontásnál elsősorban nem elméleti-tudományos, hanem gyakorlati célok vezérelték: a szakosztályoknak általában különböző gyakorlati pályákra kell felkészíteni. A műegyetem azonban nem csak gyakorlati pályára felkészítő szakiskola, hanem „tudományos főtanoda” is, ott olyan tudományokat is kell művelni, melyek nem sorolhatóak a gyakorlati felkészülést szolgáló négy szakosztályhoz (mérnöki, építészeti, gépészmérnöki, vegyészi). Így szükség van tehát egy ötödik szakosztályra is, a bölcsészeti s általános műtanira, mely a tudományegyetemek bölcsészkarához hasonló helyet foglalna el a műegyetem szervezetében. Ehhez kapcsolódik a tanárképezde, „...melyben az alsóbb- és felsőbbkörű reál-, ipar- és kereskedelmi iskolákba szaktanári pályákra készülők nyernének gyakorlati kiképzést” (Zelovich 1922, 140).

A megokolásból megtudhatjuk, hogy miért tartotta Eötvös József feltétlenül szükségesnek egy az egyetemi gimnáziumi tanárképezdétől elkülönült, a műegyetem kötelékébe tartozó reáltanodai tanárképezde létesítését. Nézete szerint a pesti és kolozsvári egyetemek mellett létesítendő tanárképezdek nem pótolhatják a műegyetemi tanárképző intézetet. „Mert igaz ugyan, hogy a bölcsészeti karban is előadatnak matematikai és természeti tudományok, de ott először nem adatik elő azoknak minden egyes ága oly terjedelemben, mint a műegyetemen, másodszor nem tanítatik közel sem oly mérvben azoknak alkalmazása az ipari, kereskedelmi s egyéb gyakorlati tárgyakra” (Zelovich 1922 140). Az ipar- és reáliskolák tanáraink pedig szükségük van ilyen ismeretekre Továbbá Eötvös szerint a reáliskolák alapvetően a műegyetemre készítének fel, így azok tanárainak is ott kell tanulmányokat folytatniuk.

Eötvös József 1870 tavaszán (a pesti egyetem tanárképző intézetének statútumával egyidejűleg) adta ki a reáltanodai tanárjelöltek számára felállítandó tanárképezde”szabályzatát (Ladányi 2008). A szabályzat értelmében a Műegyetem bölcsészeti és általános műtani osztálya kebelében állíttatik fel a tanárképezde. Az intézmény célja az, hogy a reálszaki tanárjelölteket matematikai és természettudományi irányokban kiképezze (Orosz 1991). A tanárképző intézeten belül négy szakosztály létesült (mennysiségtan és leirati mértan, természettan, vegytan, természetrájsz). A szakosztályokhoz tartozó elméleti oktatást és a gyakorlatok vezetését a műegyetem tanáira bízta. A tanulmányi idő két év volt. A műegyetemi tanárképezdeben pedagógiai szakosztályt nem létesítettek, a hallgatók, miután abszolválták a szakmai szakosztályok anyagát, külön felvétellel a pesti egyetem képezdjének

nevelés-oktatástani szakosztályában folytathatták tanulmányaikat. A rendes hallgatók száma 15 volt, az igazgatója Sztoczek József, a Műegyetem első rektora lett (Horváth 2006).

3. Az elkülönült szakmai tanárképzés megszűnése majd újjáéledése a századfordulón

A két önálló, egyetemi és műegyetemi tanárképző intézet csak rövid ideig állt fenn: Trefort Ágoston kultuszminister 1873 augusztusában egyesítette a két intézményt, és új szabályzatot bocsátott ki (Kiss 1988). Az egyesített középiskolai tanárképző intézet Szervezetileg a pesti egyetem bölcsészkarához kötődött és három szakosztályból állt: nyelvészeti-történelmi, mennyiségtani-természettudományi, nevelés-oktatástani. Élén igazgató állt, a szakosztályok vezetését pedig elnökök látták el. A pedagógiai szakosztály elnöke egyben a gyakorló gimnázium igazgatója is volt. Az egyesített képezde elvileg a műegyetem előadásait is felhasználta a tanárképzés céljaira, és első igazgatója a korábbi műegyetemi képezde vezetője Sztoczek József lett, mégis idővel a műegyetemen a matematikai és természettudományos előadásokat hallgató tanárjelöltek száma csökkent, a műegyetem szerepe a középiskolai tanárképzésben radikálisan visszaszorult (Orosz 1991).

A reáliskolai tanárok képzését szolgáló tanárképezde megszüntetését követően hamarosan, 1875-ben megszüntették az önálló reáliskolai tanárvizsgáló bizottságot is az alábbi indokkal: „...a gymnáziumok és a reáliskolák célját és feladatát tekintve egyforma lévén a mérték, mely a tanárok ismeretkörére nézve mind a két intézetnél kívántatik, egyenlő mérték alkalmazására a vizsgálást is egy bizottság végezze” (Berki 1991, 50). A szakmai pedagógusképzésnek tehát a tanárvizsgáló bizottság szintjén is megszűnt az önállósága.

A tanárképzés terén a 19. század utolsó harmadában számos előremutató változás történt. Újabb lendületet vett a tanárképzés ügyét is szolgáló szemináriumi rendszer kibontakozása. Még Eötvös Loránd javasolta 1878-ban, hogy a bölcsészkaron létesítsenek új szemináriumokat. 1886-ban végül három (klasszika- és modern filológiai, történelmi) szemináriumok alapítására került sor. Még nagyobb jelentőséggel bírt 1895-ben a Báró Eötvös Kollégium megnyitása, melynek eredeti ötletét még Trefort Ágoston vetette fel, de a megvalósító Eötvös Loránd volt. A kollégiummal a francia egyetemi szellem és tanárképzési rendszer friss levegője tört be a porosz-német típusú hazai egyetemi világba (Ladányi, 2008).

A szakmai tanárképzés intézményi elkülönülése csak a század legvégén kezdődött meg ismét, mégpedig a kereskedelmi iskolák tanárainak képzésével. A kiegyezést követően rohamosan nőtt a kereskedelmi jellegű iskolák száma (Pfister, 2011). A tanári képesítés követelményeit már 1872-ben meghatározták, vizsgázni akkor a reáltanodai tanárvizsgáló

bizottság előtt lehetett. Egészen a század végéig megoldatlan volt azonban a kereskedelmi iskolai tanárok képzésének ügye.

Változás Wlassics Gyula minisztersége alatt következett be. A kultuszminiszter az 1898. szeptember 7-én kelt rendeletével önálló intézményként megalapította a Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézetet. Az intézmény 1908-tól a középiskolai tanári oklevéllel egyenértékű felső kereskedelmi iskolai tanári oklevelet bocsátott ki (Szabóné 1997).

4. Összegzés

Végigtekintettük azt a folyamatot, melynek során az 1860-as években előbb külön tanárvizsgáló bizottságok, majd 1870-ben önálló tanárképző intézmények létesültek a gimnáziumi (közismereti) és a reáliskolai (szakmai) tanárképzés számára. Hamarosan azonban egyesítették a két tanárképezdét, a tanárvizsgáló bizottságokat is egybevonták, s így a közismereti és szakmai tanárképzés elkülönülése átmenetileg megszűnt. A századfordulón a kereskedelmi iskolai tanárok képzése céljából alapítottak egy önálló tanintézményt, s ezzel megindult az a folyamat, melynek során a 20. században hazánkban markánsan elkülönült a közismereti középiskolai és szakmai tanárképzés.

BIBLIOGRÁFIA

- Berki Éva (1991): A középiskolai tanárképzés kialakulása, differenciálódása. In: *Pedagógusképzés*, 1991. 7. évf. 1. sz. 42–61. p.
- Felkai László (1979): Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1979. 322 p.
- Horváth Márton (2006): A hazai szakképzés és mérnöktanárképzés kultúrtörténete. In: Benedek András (szerk.): *Szakképzés-pedagógia alapkérdései*. Budapest : Typotex, 2006. 13-30. p.
- Kardos József szerk. (2000): *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 185 p.
- Kiss Istvánné (szerk.) (1988): Eötvös Józseftől Eötvös Lorándig: Dokumentumok a budapesti egyetem tanárképző intézetének és gyakorló főgimnáziumának történetéből (1870–1918). Budapest : ELTE, 1988. 287 p.
- Ladányi Andor (2008): *A középiskolai tanárképzés története*. Budapest : ÚMK, 2008. 183 p.

- Müller, R. A. (1990): Geschichte der Universität: Von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule. München : Verlag Georg D. W. Callwey GmbH and co., 1990. 288 p.
- Németh András (2005): A magyar pedagógia tudománytörténete: Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, nemzeti sajátosságok. Budapest : Gondolat Kiadó, 2005. 383 p.
- Orosz Lajos (1991): A műszaki pedagógusok képzésének története. In: Szövényi Zsolt (szerk.): A szakmai pedagógusok képzésének története Magyarországon 1945–1988. Budapest : Oktatáskutató Intézet, 1991. 9–54. p.
- Orosz Lajos (2003): A magyarországi ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szakoktatás vázlatos története. Budapest : Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2003. 157 p.
- Pfister Éva (2011): Emlékképek a Gazdasági Szaktanárképző Intézet történetéből (1936-1948). In: Hrubos Ildikó – Pfister Éva (szerk.): Szakmai tanárképzés: múlt – jelen – jövő. Konferencia dokumentumok. Budapest : 2011. 8–16. p.
- Szabóné Berki Éva (1997): A tanárképesítés és tanárképzés formálódása – a szakmai tanárképzés kezdetei II. In: *Pedagógusképzés*, 1997. 13. évf. 1. sz. 90–107. p.
- Szögi László (szerk.) (1994): Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái. Budapest : Magyar Felsőoktatás – Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1994. 410 p.
- Szögi László (szerk.) (2003): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635-2002. Budapest : ELTE Eötvös Kiadó, 2003. 459 p.
- Zelovich Kornél (1922): A m. kir. József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története. Budapest : 365 p.

PATYI, GÁBOR

TEACHER TRAINING, VOCATIONAL TEACHER TRAINING IN THE SECOND HALF
OF THE 19. CENTURY

Nowadays, the regulation and the institutional system of the general educational and vocational teacher training are different in Hungary. The beginning of this historical tradition, and the separation of the two teacher training systems is demonstrated in this study. In the middle of the 19th century, teacher training institutions were established in the dualistic Hungary by a politician of education, baron József Eötvös. The general educational teacher training was established at the University of Pest, the vocational teachers studied at the Technical University. Successor of Eötvös, Augustine Trefort united the two institutions in the summer of 1873, and linked them with the Faculty of Humanities at the University of Pest. This action temporarily ceased the institutional separation of the two teacher trainings. In 1898 the vocational teacher training became independent again: The State Trade School Teacher Training Institute was established.